

SEHEMU A: FASIHI SIMULIZI

1. Lazima

(20 marks)

Soma utungo ufuatao kisha ujibu maswali.

Walikuja mahasidi, ah, walikuja
Nyayo zao zikirindima, ah rindima
Kwa ghamidha ya uadui, oo uadui
Wali wakibeba sime
Wali wakibeba mata
Wali wakibeba mienge
ya moto kutangazia
kwao kuwasili

Walikuja kwa ndimi
zilohimili cheche
matusi kutumwaiya.
Hawakujua ya kwamba
mbele ya mhimili huno wetu
wao wali vipora.
Kwenye Mlima wa Sugu, walituvamia.
Aliwakabili Mbwene
Mwana wa Ngwamba, ee Mbwene
Aliwakabili Mbwene kwa kitali kikali.
Wali wametuteka ja samaki kwenye dema
Wali wamewapukutisha
wetu mabarobaro
Aliwakabili Mbwene
Ee Mbwene, Mwana wa Ngwamba
Aliwakabili
kwa hamasa za ujana
kwa uchungu wa kuumbuliwa
wa wetu wana.

Aliwakabili Mbwene
Nao wakalipiza shambulizi
kwa kujidai majagina
walijibwaga uwanjani
Laiti wanalijua wanajikabidhi
viganjani mwa Mbwene.
Aliwakabili Mbwene, ee
Mwana wa Ngwamba, shujaa asoshindwa
alipigana kitali

cha kufa na kupona
 kuiopoa jamii yetu,
 kuirejesha hadhi yetu.
 kuirejesha mifugo yetu
 kuwarejeshea wakulima vikataa vyao
 kuwaokoa vipusa wetu
 nyara waliotekwa, ati walipiza kisasi.

Aliwakabili Mwana wa Ngwamba
 Aliwakabili Upepo wa Kusi
 Hata kikomo cha mapambano kilipofika
 Wagundi walijua kwamba
 Walikuwa na Mwana, ee Mwana
 Mbwene, ee Mwana wa Ngwamba
 Hakuwa na kifani, ee kifani
 Alipigana nao, ee Mwana wa Ngwamba
 Kwa siku kumi bila tonge wala tone la maji
 Kwetu kukenda kicheko cha wokovu
 Kwao kukenda kilio.

- (a) “Huu ni wimbo wa sifa.” Thibitisha kauli hii kwa kutoa mifano **mitatu** kutoka kwenye utungo huu. (alama 3)
- (b) Andika sifa **tatu** za jamii ya nafsineni katika utungo huu. (alama 3)
- (c) Huku ukitoka mifano, bainisha vipengele **vinane** vya kimtindo ambapo nafsineni imetumiwa kufanikisha uwasilishaji wa utungo huu. (alama 8)
- (d) Tungo za aina hii zinaendelea kufifia katika jamii yako. Fafanua hoja **sita** utakazotumia kuishawishi jamii yako kuingia dhidi ya hali hii. (alama 6)

SEHEMU B: RIWAYA

K. Walibora: Kidagaa Kimemwozea

Jibu swali la 2 au la 3.

2. “Lakini waliogopa...Waliogopa hata kuwa na uoga.”
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Bainisha tamathali **moja** ya usemi ambayo imetumiwa katika dondoo hili, (alama 2)
- (c) Kwa kurejelea hoja **kumi na nne** kutoka kwenye riwaya hii, thibitisha kwamba raia wa Tomoko walistahili kuogopa hata kuwa na uoga. (alama 14)

3. (a) “Usinivue nguo kwa macho yako wee!”
Kwa kurejelea hoja **kumi na mbili** kutoka kwenye riwaya hii, thibitisha kwamba mzungumzaji anastahili kuvuliwa nguo. (alama 12)
- (b) Tathmini umuhimu wa barua ya Ben Bella kwa Mashaka katika kuijenga riwaya hii. (alama 8)

SEHEMU C: TAMTHILIA

T. Arege: Mstahiki Meya

Jibu swali la 4 au la 5.

4. “Tuyashughulikie ya leo. Kesho, keshokutwa na mtondo hatutakuwepo. Wayatakia nini ya mtondogoo?”
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Bainisha sifa ya mzungumzaji inayodokezwa na kauli iliyopigiwa mstari. (alama 1)
- (c) Eleza sifa **tano** za anayeambiwa maneno haya. (alama 5)
- (d) Kwa kurejelea hoja **kumi** kutoka kwenye tamthilia, onyesha jinsi kutoyataka ya mtondogoo kulivyozorotesha hali ya maisha Cheneo. (alama 10)
5. “Ni mgao wa wakubwa kula kwanza na sisi wengine kupigania makombo yanayoanguka chini.”
- (a) Fafanua sifa **tano** za mzungumzaji. (alama 5)
- (b) Thibitisha ukweli wa kauli hii kwa kurejelea hoja **kumi na tano** kutoka kwenye tamthilia. (alama 15)

SEHEMU D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au la 7.

6. *Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.*

Mwanangu, wenye dhambi vishawishi, vikejeli
Mwanangu, katu wasikushawishi, binkuli
Mwanangu, aushi nayo uishi, kama mwali
Mwanangu sikubali!

Mwanangu, sherati sikuperembe, kakubali
Mwanangu, usiwache wakubembe, kwa sali,
Mwanangu, mithili yao mapembe, ya fahali

Mwanangu sikubali!
 Mwanangu, wajeuri siwe nao, ni shubili
 Mwanangu usifwate njia zao, pita mbali
 Mwanangu, ujeuri sera yao, mazohali,
 Mwanangu sikubali!

Mwanangu, waongo usiwasifu, kulihali
 Mwanangu, uongo ubatilifu, si amali
 Mwanangu, ndimi zao hazikifu, si manzili
 Mwanangu sikubali!

Mwanangu, wafisadi siwe nao, kemikali
 Mwanangu, tamaa ndo utu wao, si Injili
 Mwanangu, wahepe kila uchao, kiakili
 Mwanangu sikubali!

Mwanangu, wote walio wabaya, wanadhili
 Mwanangu, usije ukawapeya, ikibali
 Mwanangu, katika hino duniya, kaa mbali
 Mwanangu sikubali!
 (J. Kiponda)

- (a) Fafanua mambo **sita** ambayo yanaweza kuzorotesha maadili ya anayelengwa na shairi hili. (alama 6)
- (b) Bainisha tamathali **mbili** za usemi zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
- (c) Andika aina **mbili** za urudiaji zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
- (d) Ainisha shairi hili kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo: (alama 4)
- (i) idadi ya vipande katika mishororo.
  - (ii) mpangilio wa maneno katika mishororo
  - (iii) idadi ya mizani katika mishororo.
  - (iv) mpangilio wa vina katika beti.
- (e) Andika aina **mbili** za uhuru wa kishairi zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
- (f) Andika ubeti wa **tano** kwa lugha ya nathari. (alama 4)

7. *Soma Shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.*

Walo nacho hawachi
 mshangao kunitia
 Moyoni watakutia
 pindi waonapo
 we u chambo cha

kuvutia rasilimali
 huko kwenye vina
 Hawachi
 kukwinamisha
 kukupindisha mgongo
 ndoana umeshika
 kuvulia yao riziki.

Watakwita kwa majina
 ya hadhi
 ya kupembeja
 ya kukwaminisha
 kwamba we na wao mu
 wamoja
 hali zenu
 kama sahani na kawa
 wanakwonyesha wao
 nawe
 mwachumia jungu moja
 yenu matarajio ni mamoja
 watakwahidi halua
 kila tunu watakwashiria
 mradi nyoyo zao zimemaizi
 we u nundu
 ya kukamulia mafuta
 we u ndovu
 wa mti kugonga
 makoma kuangusha
 wafaidi wao.

Mabepari wana mambo
 ukiwa yao makasia
 ya kuliendesha dau lao
 majini lielee
 miamba kulepusha
 Watakusifu
 Watakuhajiisha
 mbele utunge
 machoyo yenye ari
 huku wanakufunga nira
 ja fahali
 mali kuwazalishia
 huku kipato wakupimia
 kwa kibaba
 usipate kukidhi haja
 usipate kujamini
 kuwategemea uzidi.

Hawa ni wa kuajabiwa
 Watakupa yao kazi
 Mpangilio wa kazi
 wakukabidhi wao
 na malengo wakupi
 La! Hawakupi!
 Wanakuhusisha
 katika kuyavyaza na
 muda wa kuyafikia
 nao mwaafikiana
 ati kuna makubaliano bayana
 ambayo ubatizo wayo ni
 kandarasi ya utendakazi.
 Ela we nao mnajua
 ndo kigezo cha kupimia
 wako uwajibikaji
 wako mchango chunguni
 yako thamani
 Na usidhani una hiari ya
 kuamua tapofika
 Watakusukuma
 kufikia yao shabaha
 bila kuwazia
 ujira wanokupa.
 Watakuhimiza
 kutumia chako kipawa
 kuikoza nundu yao mafuta
 Viumbe hawa!
 Mabepari - waajiri.

- (a) Eleza mikakati **sita** inayotumiwa na waajiri kujikuza kiuchumi. (alama 6)
- (b) Bainisha tamathali **tatu** za usemi zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 3)
- (c) Huku ukitoa mifano, bainisha aina **mbili** za uhuru wa kishairi aliotumia mshairi. (alama 2)
- (d) Andika mifano **miwili** ya mistari mishata katika shairi hili. (alama 2)
- (e) Bainisha nafsineni katika shairi hili. (alama 1)
- (f) Fafanua toni ya shairi hili. (alama 2)
- (g) Andika ubeti wa **tatu** kwa lugha ya nathari. (alama 4)

SEHEMU E: HADITHI FUPI

K. Walibora na S. A. Mohamed (Wah): *Damu Nyeusi na Hadithi Nyingine*

8. (a) Tathmini umuhimu wa Lucy katika kuijenga hadithi, "Tazamana na Mauti." (alama 10)
 "Mizizi ya Matawi" (Ali A. Ali)
- (b) "Aaa, bibi yangu namuomba Mungu anisamehe dhambi zangu ..."
- (i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (ii) "Jamii ya," Mizizi na Matawi inastahili kusamehewa." Fafanua kwa kutoa hoja **sita** kutoka kwenye hadithi. (alama 6)